

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Benita Falk

Barn som bevittnar våld i nära relationer, tillkomst, ansvar och tillämpning

JUR092 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Titti Mattsson

Termin för examen: VT2015

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Syfte	5
1.2 Metod	5
1.3 Disposition	6
1.4 Avgränsning	6
2 HISTORISK TILLBAKABLICK	7
2.1 Förbud att aga barn i uppfostringssyfte	7
3 BARNKONVENTIONEN	8
4 FÖRÄLDRARNAS ANSVAR FÖR BARNEN	10
4.1 Föräldrabalken	10
4.2 Familjerättsligt ansvar	10
4.2.1 Sociala ansvaret	11
4.2.1.1 Vårdnadshavare	11
4.2.1.2 Barnets behov	11
4.2.2 Ekonomiska ansvaret	12
4.2.2.1 Förmyndare	12
4.2.2.2 Underhållsskyldighet	13
4.2.2.3 Underhållsstöd	14
5 KOMMUNALT ANSVAR	15
5.1 Förarbeten	15
6 PROBLEMATIK I VÅRD AV UTSATTA BARN	19
6.1 Barn som far illa	20
6.2 Symtom för barn som bevittnar våld	20
6.2.1 Skam och skuld	21

6.2.2	Psykiskt försvar och fysiska reaktioner på långvarigt trauma	22
6.2.2.1	PTSD	23
6.2.2.2	Påverkan av barn i familjer med våld	24
7	VILKA KRITERIER KRÄVS FÖR ATT ERSÄTTNING SKALL VARA BERÄTTIGAD?	25
7.1	Vilka kriterier skall vara uppfyllda för att barnen skall ha rätt till ersättning?	26
7.1.1	Begreppet bevittnar	26
7.1.2	Närståendebegreppet	27
7.1.3	Brottets art	27
7.1.4	Fällande dom	28
7.1.5	Ansökan	28
7.2	Begreppet barn som bevittnar våld enligt socialtjänstlagen 5:11	28
7.3	Vad händer vid en anmälan?	29
7.3.1	Rätten till ersättning	30
7.3.2	Särskild företrädare	30
8	BROTTSOFFERMYNDIGHETENS REFERAT AV ANSÖKNINGAR OM BROTTSKADEERSÄTTNING	32
9	ANALYS	33
10	SLUTSATS	35
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	36
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	38

Summary

Swedish society has for some time thought that the protection of family life, private life, weighed heavier than a public ruling. The legal development, however, has been changing over time, and the legislature has weighed in parameters that children can be exposed in family life where those who must care for them are those who expose children to harmful acts. According to the UNCRC, the child's best interests are taken into account in the first place, and as part of strengthening the rights of vulnerable children and the fact that it emerged medical studies that demonstrated that children who witness domestic violence demonstrates the same symptoms as the children themselves exposed to violence physically lifted the legislature wanted to highlight the subject until children who witness violence although they are the victims under the Social legal sentence. The children who witness violence are not victims in criminal law sense and thus can not be injured parties in trial. The legislature decreed a right for children who witness violence by and / or against other related parties to apply for crime victim compensation as part of the children who witness violence may possibly feel they get some redress and that society demonstrates that the document aimed to harm the trust and security to a related socially reprehensible is taken very seriously.

Initially, there is a brief historical review of the legal status of children. There is also a piece that treats how children who witness violence are psychologically affected. I am aware that this part does not constitute legal, and thus not under the legal qualification of the work area. However, I am of the opinion that in order to understand the background of the enhanced protection it is necessary to ensure the concrete damage and thus understand what the legislator believes is worthy of protection. The advent of strengthening protection for children who witness violence largely follow the right development and research that surrounded violence against women. Purpose of this thesis has been to see why the law come to, responsibilities and SoL 5:11 gave the rash and enhanced protection that the legislature wanted. With the legislature's motives as a base, the criteria for entitlement to benefits have been screened. How the family legal responsibility looks and then the social responsibility that rests on the municipalities. In addition, a selection of the abstracts issued by BRÅ (crime prevention council) for the considered applications for criminal injuries compensation. Finally, there is an analysis and conclusions of the completed preliminary work, reports, abstracts, etc. Here, however, the right psychological part omitted since it does not constitute the basis for analysis, its only as part of understanding why protective value for children caught the attention of the legislator

Sammanfattning

Det svenska samhället har under längre tid sett ut så att skyddet för familjelivet, den privata sfären, vägt tyngre än ett offentligt styran­de. Den rättsliga utvecklingen har dock under tid varit föränderlig och lagstiftaren har vägt in parametrar som att barn kan vara utsatta i familjelivet där de som skall ta hand om dem är de som utsätter barnen för skadliga handlingar. Enligt FN:s barnkonvention skall barnets bästa beaktas i första hand och som ett led i att stärka utsatta barns rättigheter i kombination med att det framkommit medicinska studier som påvisat att barn som bevittnar våld i nära relationer påvisar samma symptom som de barn som själva utsätts för våldet fysiskt så ville lagstiftaren lyfta fram barn som bevittnar våld såsom brottsoffer även i SoL mening. De utsatta barnen är dock inte brottsoffer i straffrättslig mening och kan således inte vara målsägande vid rättslig prövning. Lagstiftaren stadgade en rätt för barn som bevittnar våld av och/eller mot annan närstående att ansöka om brottsskadeersättning som ett led i att barnen som bevittnar våldet möjligen kan känna att de får lite upprättelse och att samhället påvisar att handlingen som är riktad att skada tilliten och tryggheten till en närstående ur samhällssynpunkt är förkastlig och tas på största allvar.

Inledningsvis kommer en kortare historisk tillbakablick av barns rättsliga ställning. Det finns vidare ett stycke om hur barn som bevittnar våld psykiskt blir påverkade. Jag är medveten om att denna del inte utgör juridik och därmed inte ligger under det juridiska examensarbetets ämnesområde. Jag är dock av den åsikten att för att förstå bakgrunden till det förstärkta skyddet måste man se till den konkreta skadan och därmed förstå vad lagstiftaren anser har ett skyddsvärde. Tillkomsten av förstärkt skydd för barn som bevittnar våld följer i stor utsträckning den rättsutveckling och forskning som omgett våld mot kvinnor.

Uppsatsens syfte har varit att se till varför lagen kommit till, ansvarsfördelning samt om Sol 5:11 gett det utslag och förstärkta skydd som lagstiftaren åsyftat. Med lagstiftarens motiv som grund har kriterierna för att ha rätt till ersättningen tagits upp. Hur det familjerättsliga ansvaret ser ut och därefter det sociala ansvaret som vilar på kommunerna. Därtill ett urval av de referat som meddelats från BRÅ efter behandlade ansökningar om brottsskadeersättning. Avslutningsvis en analys samt slutsats av genomgångna förarbeten, rapporter, referat m.m. Här har dock den rättspsykologiska delen utelämnats då den inte utgör bas för analysen utan endast är med som en del i att förstå varför skyddsvärdet för barn uppmärksammats av lagstiftaren

Förord

När vi skulle välja ämne till uppsatsen var den levande familjerätten min första tanke samt att behandla någon fråga som var relativt ny och ännu utforskad. Barns rättigheter är något som ligger mig varmt om hjärtat. Jag har innan jag började studera juridik arbetat både inom socialtjänsten som stödperson och som personal inom förskolan. Jag har genom mina tidigare arbeten kommit i kontakt med barn som på olika sätt far illa i hemmet.

Dagligen kan vi i media läsa om barn som far illa i hemmen och hur detta trots omgivningens förtvivlade anmälningar att det inte står rätt till tillåts fortgå. Barnen kan inte själv få den hjälp de är i behov av utan måste lita till att det finns vuxna som reagerar. Idag är debatten om barn och deras välfärd styrd av begreppet *barnens bästa*. Trots detta otydliga begrepp har fokuseringen på barn och deras situation resulterat i en rad nya lagar och förordningar samt att det bedrivs forskning runt vad som ligger i begreppet "*barnets bästa*". Många organisationer har bedrivit forskning med underlag från samtal med barn och detta har gett en bredare bas av barns egna uppfattningar om situationer.

Det är oerhört viktigt att vi inte lägger locket på och bortser från dessa sorliga historier som framkommer utan att vi verkligen visar att vi ser och att vi bryr oss. Hur ska barnen annars kunna känna sig trygga och verkligen våga berätta hur deras vardag ser ut, hur den än ser ut. Vi måste verkligen våga visa att skammen inte är deras utan de vuxnas, dels som förövare men även som medmänniska om vi väljer att titta bort.

Avslutningsvis, ett stort tack till min handledare Titti Mattsson som sett till att jag kunde få in uppsatsen i tid och stöttat mig. Utan henne hade det inte varit möjligt.

Det hade inte heller varit möjligt utan all stöttning från min familj, ni har varit tålmodiga och stått ut med mig när jag varit som mest frustrerad och sett till att jag inte gett upp när det känts som examensarbete, mitt vanliga arbete som jurist och därtill bli sjuk känts övermäktigt. Ni är mitt allt.

Och så naturligtvis mina fina vänner och speciellt Annica Johansson. Jag älskar att du är den språkpolis du är. Tack för du orkat ta dig igenom dyslektikerdjungelns röra och gjort den läsbar.

Förkortningar

ÅM
BRÅ
FN
BO
BRIS
SoL
LVU
FB

Åklagarmyndigheten
Brottsoffermyndigheten
Förenade Nationerna
Barnombudsmannen
Barnen rätt i samhället
Socialtjänstlagen
Lagen om vård av unga
Föräldrabalken

1 Inledning

Denna uppsats behandlar frågan om barn och deras utsatta situation i familjelivet, huruvida det finns lagregleringar som ger dem tillräckligt skydd eller om det är tandlösa regler som inte fungerar lika bra i verkligheten som i tanken.

Arbetet med att förbättra barns rättigheter i samhället är ingen nyhet¹. I takt med att värderingar och samhällsnormen ändrats har också barnets ställning blivit en central fråga. I och med förbudet mot aga kom barnets rättsliga ställning att stärkas, barnen betraktas idag som individer som skall respekteras och få sina grundläggande rättigheter tillgodosedda. Nya lagar och normer ger tydliga signaler att våld och övergrepp mot barn ej accepteras. Barnen ska respekteras i likhet med vuxna. I Sverige har detta arbetet antagit en förebyggande roll med insatser på flera plan.

Genom att kunskap om FN:s barnkonvention om barns rättigheter sprids genom undervisning till barn har även barnen själva fått en större förståelse för vad dessa bestämmelser betyder för dem personligen. Fler barn vet idag att de inte behöver tåla och utstå vilken behandling som helst och med denna kunskap kan de själva berätta och visa på när så ändå sker.

I ett led att stärka upp barnens säkerhet och rätt till en trygg och stabil vardag har en ny bestämmelse införts i Socialtjänstlagen 5:11. Den säger att barnen, i situationer där barnet rent fysiskt inte är den som utsätts för våld, men bevittnar våld mot eller av en närstående, ska anses som brottsoffer, dock ej ur straffrättslig mening.

1.1 Syfte

Syftet med uppsatsen har två delar. Den första delen undersöker bakgrunden till Socialtjänstlagen 5:11, och ställer frågan vad var syftet med paragrafen? Den andra delen syftar till att se hur paragrafen tillämpats, det vill säga studera paragrafens implementering. Har bestämmelsen uppfyllt sitt syfte?

1.2 Metod

Som metod har jag använt sedvanlig rättsdogmatisk metod för att se hur paragrafen växt fram. Jag har även använt mig av empiriska studier och undersökningar såsom referat från BRÅ gällande ansökningar om brottsskadeersättning utvisande deras utslag baserat på ansökning samt

¹ Utskottets betänkande 2002/03:SoU15

tidigare dokumentation. Därtill har studier och undersökningar från Rädda barnen, Barnombudsmannen och sociala myndigheter använts för att dels utreda varför lagstiftaren förstärker skyddet för barn som bevittnar våld men även hur bevittnandet påverkat de utsatta barnen.

1.3 Disposition

Jag kommer att börja med historik bakom och syftet med paragrafen. Jag har även en förklaring på vilka symptom som barn som bevittnar våld kan drabbas av. Jag är medveten om att detta inte är juridiskt utan rättspsykologiskt men då detta är grunden till varför barn som bevittnar våld behöver uppmärksammas så har jag valt att även ta med denna del. Därefter kommer jag att gå in på hur paragrafen har använts sedan den trädde i kraft. Sedan följer det en analys av den senare delen för att till sist avslutas med mina egna slutsatser av paragrafen och deras användning.

Om man ser det från barnens egen synvinkel förstår man hur komplex situationen är. Jag har valt att fokusera helt på de situationer när barnen själva ser någon närstående bli utsatt för övergrepp av annan närstående. Då uppsatsen skulle bli alltför omfattande har jag dock blivit tvungen att avgränsa mig till att först rent generellt ge en bild av hur lagstiftningen har växt fram och i vilket syfte. Efter det kommer jag att inrikta mig på hur barnens situation ser ut idag med den nya bestämmelsen i Socialtjänstlagen 5:11 som stadgar att även barn som inte rent fysiskt blir misshandlade men ser en närstående bli utsatt eller vara den som utsätter annan för misshandel, även de kommer numera att räknas som brottsoffer, dock ej ur straffrättslig mening då barnen inte kan utgöra målsägande. Ger lagen dessa barn en starkare position eller är det en tandlös reglering som inte fungerar i praktiken?

1.4 Avgränsning

Jag har valt att avgränsa mig till barn som bevittnar våld för att uppsatsen skall vara hanterbar och inte bli för omfattande. Jag har inrikta mig på den familjerättsliga situationen samt det sociala ansvaret. Det förelåg en diskussion i förarbeten till SoL 5:11 om barn som bevittnar våld skall ges karaktären av brottsoffer även i straffrättslig mening men denna har jag valt att bara benämna och inte vidare gå in på. Inte heller den skadeståndsmässiga biten att barnen inte kan kräva gärningsmannen på skadestånd gås närmare in på då detta skulle bli en för stor vidd av arbetet.

2 Historisk tillbakablick

Historiskt har det kulturellt funnits en maktställning för män att handla som de vill med kvinnor och barn, inte som individer utan som tillhörigheter. Det rättsliga skyddet var i det närmaste obefintligt och kvinnor och barn var hänvisade till att lyda mannen. Så sent som 1865 fanns det en lag som medgav att mannen agade hustru och barn i uppfostringssyfte, husagan. Det fick dock inte innebära att mannen utdelade sådan fysisk bestraffning att det uppstod skador eller ledde till döden.² Uppstod större skada låg det på kvinnan själv att anmäla misshandel.

2.1 Förbud att aga barn i uppfostringssyfte

Begreppet barnmisshandel och det faktum att föräldrar kunde utsätta sina egna barn för sådan behandling är något som är relativt sent uppmärksammat. I mitten av 1950-talet var det en amerikansk läkare som såg att skador på bland annat ben, armar och blödningar innanför hjärnbenet, inte stämde överens med förklaringarna till skadorna. I Sverige kom detta att leda till en debatt om det var skadligt eller inte att tillämpa aga i uppfostringssyfte. Detta resulterade i en debatt på 1970-talet efter att det på kort tid kom upp två fall där barn misshandlades så svårt av en förälder att de avled av skadorna. Särskilt ett av fallen var anmärkningsvärt. Det rörde sig om en liten flicka på tre år som blev slagen av sin styvpappa, allt medan modern sa sig inte förstå hur skadligt det kunde vara att slå barn. Med denna händelse som utgångspunkt kom lagen att ändras 1979 så att det inte längre var lagligt med aga i uppfostringssyfte. Trots detta har det tagit lång tid för samhället att förändra synsättet på aga i uppfostringssyfte. Vissa religioner har än idag en tolerant syn på aga i uppfostran. Efter det att agaförbudet införlivats i svensk lag har arbetet gått vidare med att stärka barnens utsatta position i familjelivet. Samhället har under tiden förändrats och starka oppositioner och intressen har gett barnens situation en mycket större uppmärksamhet. I och med detta har också förståelsen för hur utsatta barn reagerar på missförhållanden kartlagts, bland annat genom organisationer som BRIS. Deras samtalsunderlag ligger till grund för många utredningar där man kan peka på hur barnens situation ser ut rent realistiskt. Även socialtjänsten, barnombudsmannen samt lagstiftarna har gjort många och långa utredningar om barnens situation och hur deras position skall kunna stärkas.

² Matell, Barbro med flera, Barn som ser pappa slå, 2001, s 151 ff.

3 Barnkonventionen

Syftar till att ge barnen skydd mot övergrepp och utnyttjande. Den innehåller olika rättigheter såsom medborgerliga, politiska, delvis ekonomiska, sociala och kulturella. Barnkonventionen tar hänsyn till barnens utsatthet och sårbarhet. Den skall ses i sin helhet och alla artiklarna är lika viktiga för att uppnå målet med konventionen.

Det finns dock inte något nämnt hur man ser på barn som bevittnar våld i hemmet och hur det kan skada barnet. Däremot finns i art 19 ett skydd för barn mot alla former av fysisk och psykiskt våld.

När det gäller barn och deras rättigheter har under historiens gång flera internationella deklARATIONER antagits. Redan i Genève-deklARATIONEN 1924 fanns en av Nationernas Förbund antagen förklaring om barns rättigheter. Denna följdes senare av FN:s särskilda förklaring om barns rättigheter 1959. Barn har således ett likvärdigt skydd som vuxna i och med konventionen om mänskliga rättigheter. Dock har barnen, beroende på deras brist av autonomi, ett behov av att ytterligare lyftas fram och få sina rättigheter förtydligade. Huvudsyftet med konventionen är bland annat att förstärka deras skydd mot att bli utsatta för övergrepp samt bli utnyttjade samt förtydliga att barn har lika värde som vuxna.³ BO gjorde under början av 2009 en undersökning bland barn och ungdomar rörande deras uppfattning av sitt egenvärde. Beklagligt nog ansåg så många att de inte hade lika värde som vuxna. Ett stort antal trodde inte ens att deras föräldrar ansåg dem ha lika stort värde som en vuxen människa. 88% ansåg att de var delaktiga och hade ett inflytande hemma medans endast 54% ansåg att de blev lyssnade på och hade ett inflytande i skolan.⁴

Konventioner är folkrättsliga fördrag som binder den undertecknande nationella staten att säkerställa konventionens bestämmelser. Dock tar barnkonventionen även sikte på rättsförhållandet mellan föräldrar och barn.⁵ Exempel på detta är Art. 9 som stadgar att barnet har rätt till båda sina föräldrar. Detta är helt i linje med FB som säger att barnet har rätt till båda sina föräldrar även efter en separation. Enligt SoL (14§) har socialnämnden ansvar för att barn som blivit omhändertagna enligt LVU skall ha ett fungerande umgänge med föräldrar/ vårdnadshavare. Även Art. 18 i konventionen tar sikte på familjeförhållandet då den säger att båda föräldrarna tillsammans har ansvaret för barnet och dess utveckling och uppfostran.⁶

³ Stefan Melin, Barnkonventionen i svensk rätt, 2004, s. 5 ff

⁴ www.max18.barnombudsmannen.se/max18-statistik-per-amne/delaktighet

⁵ Stefan Melin, Barnkonventionen i svensk rätt, 2004, s. 10

⁶ Stefan Melin, Barnkonventionen i svensk rätt, 2004, s. 36

Grunderna för barnkonventionen har funnits i svensk rätt redan innan Sverige ratificerade konventionen 1990. För vårt nationella rättsläge har konventionen istället inneburit bland annat att ett förtydligande av barnens rättigheter gjorts. Konventionen utgör inte svensk rätt då den inte inkorporerats, dock är Sverige folkrättsligt förbundna att följa konventionen i och med ratificeringen.

Barnkonventionen bygger på fyra grundprinciper. För de fyra principerna finns motsvarande stöd i nationell lag och finns att hitta såväl i FB som i SoL Dessa är:

- Art. 2. Principen om ickediskriminering.
- Art. 3. Principen om barns bästa.
- Art. 6. Principen om barns rätt till liv och utveckling
- Art. 12. Principen om barns rätt att komma till tals.

FN:s barnrättskommitté gjorde i början av 2015 en undersökning av hur Sverige tillgodoser barns rättigheter enligt barnkonventionen. Efter genomgång av den Svenska tillämpningen riktades bland annat kritik mot att barnmisshandeln ökade i Sverige, att det är lagligt att isolera barn som vårdas i band annat ungdomshem och inom vården. Barnrättskommittén pekade på att det förelåg stora skillnader vilken hjälp och stöd som utsatta barn gavs beroende på vart i landet man bodde. Enligt barnkonventionen så skall alla barn ha rätt till lika hjälp och stöd oavsett var i landet barnet bor.⁷

⁷ FN rapport 2015

4 Föräldrarnas ansvar för barnen

4.1 Föräldrabalken

Efter detta tog diskussionen fart om barnen och deras situation i familjen. Hur föräldrarnas ansvar gentemot barnet såg ut. Något som hela tiden stått i opposition till att stärka barnens ställning genom lagstiftning är rätten till familjelivet. Lagstiftaren kom ändå fram till att barn var så pass utsatta eftersom de inte själva kan ändra sin situation och därmed hade ett skyddsvärde som vägde tyngre än rätten till ett familjeliv utan regleringar.

FAMILJEANSVAR

” Varje barns utveckling är ett gensvar på omgivningens inflytande. Barnets känslor, intellekt och moral utvecklas inte i ett tomrum och inte utan konflikter inom familjerelationerna och dessa blir avgörande för barnets sociala reaktioner.”⁸

Historiskt i Sverige har barnen inte tillskrivits särskilda rättigheter i egenskap av barn. Det har istället varit så att föräldrar givits rättigheter och skyldigheter gentemot barnet. Även myndigheter har givits åtaganden i förhållandet till barnet. Någon speciell ”barnrätt” var, som nämnts i inledningen, inte att tala om under lång tid.

4.2 Familjerättsligt ansvar

Föräldrarätten har historiskt sett, sannolikt av naturrättsliga skäl, varit den maktutövande parten i jämförelse med samhället och dess rättigheter och skyldigheter gentemot barnet. I vår tid ser ansvarsfördelningen ut så att föräldrarna har det primära ansvaret att se till att barnet får den trygghet, såväl känslomässigt som ekonomiskt, omvårdnad, kärlek och fostran det behöver för att växa upp. I de fall då föräldrarna av någon anledning inte kan tillgodose barnets behov faller ansvaret ytterst på samhället att ta hand om barnet.

⁸ Barnets rätt- eller rätten till barnet, J. Goldstein, A. Freud och A.J. Solnit
Barnets bästa, sista upplagan Barnets Bästa, A.Singer, G. Ewerlöf m.m. s 24

Det rättsliga förhållandet mellan barn och föräldrar finns i svensk lagstiftning sammanställt i en egen balk, Föräldrabalken (FB) och är den viktigaste lagen i familjerätten. Här återfinns man såväl bestämmelser för barnens sociala trygghet som bestämmelser om barnens ekonomiska försörjning. Lagstiftaren gör ytterligare en uppdelning mellan barnets vårdnadshavare och barnets förmyndare.

4.2.1 Sociala ansvaret

4.2.1.1 Vårdnadshavare

I egenskap av förälder utses modern per automatik till barnets vårdnadshavare, även fadern i de fall föräldrarna är gifta. I de fall då föräldrarna inte är gifta kan fadern i samband med att faderskapsbekräftelsen undertecknas hos socialen erhålla vårdnaden genom att modern godkänner det.⁹ I de fall mamman inte vill tillerkänna fadern vårdnaden finns möjligheten för honom att genom stämning ansöka om att få vara vårdnadshavare, antingen ensamt eller delat. Barn och unga skall stå under vårdnadshavares vård till dess att de fyllt 18 år eller, innan de uppnått myndig ålder, gift sig.¹⁰

Som vårdnadshavare har föräldrarna både rättighet och skyldighet att besluta i barnets personliga angelägenheter.¹¹ Enligt FB Kap. 6: 1§ skall föräldrarna i egenskap av vårdnadshavare ge barnet omvårdnad, trygghet och en god uppfostran. De skall även behandla barnet med aktning för den egna personen och egenart och får inte utsätta barnen för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. Vårdnadshavarna skall verka för att sätta gränser för barnet men även att vara en god förebild och handla på ett sådant sätt att barnet känner tilltro till vuxenvärlden.¹²

4.2.1.2 Barnets behov

Föräldrarna skall utgå ifrån barnets behov för att det ska få växa upp i en positiv och god miljö. De ska bland annat se till att barnet får den omsorg, trygghet och kärlek de behöver. Föräldrarna har ansvar för barnets personliga förhållanden samt skall se till att barnet får den tillsyn det behöver i förhållande till barnets ålder.¹³ Därtill skall föräldrarna, i takt med att barnet växer, lyssna till barnets egen vilja och synpunkter. Föräldrakärlek går enligt författaren Mia Kellmer Pringle ut på att barnet älskas för den de

⁹Ewerlöf, T.Sverne, A. Singer, Barnets bästa, 2004 , s.38 6:3§ FB

¹⁰Ewerlöf, T.Sverne, A. Singer, Barnets bästa, 2004 s 38, 6:2§ FB

¹¹G,Ewerlöf, T.Sverne, A. Singer, Barnets bästa, 2004, s 37

¹² Att utreda när barn far illa, handbok för föräldrar om lagregler.mm..

¹³ FB 6:2§

är, utan premisser, för sin egen skull utan hänsyn till utseende, kön eller begåvning och utan förväntningar på tacksamhet. Vidare behöver barnet även bli accepterat som egen person samt att även de får ge kärlek tillbaka. Allt för att utvecklas i positiv anda.¹⁴

För att barnet skall känna trygghet krävs av föräldrarna att det finns ett varaktigt och kontinuerligt förhållande förälder och barn emellan. Barnet är i behov av stabilitet i sin vardag då längre avbrott i umgänget med föräldrarna kan medföra stora påfrestningar för barnet och i värsta fall påverka dess personlighetsutveckling negativt. De behöver knyta an till sina föräldrar och få stabila känslomässiga band till dem för att få en förebild men även för att de ska ha någon att identifiera sig med. Vidare behöver barnet stimulans för att utveckla sin sociala kompetens, de behöver hjälp med att förstå konsekvenser av sitt handlande och att lära sig sätta gränser. De behöver lära sig att ta ansvar för sig själva och de handlingar de gör, att själva fatta beslut och på så sätt själva kunna påverka sin egen situation. Vårdnadshavarna skall även, i takt med att barnet växer låta barnet själv vara med och påverka sin situation, att det känner att det blir lyssnat på och taget på allvar. Barnet kommer då att med tiden frigöra sig från sina föräldrar och bli självständiga.¹⁵

4.2.2 Ekonomiska ansvaret

4.2.2.1 Förmyndare

Då föräldraskapet delas i två delar behöver barnet förutom vårdnadshavare även ha minst en förmyndare. Vårdnadshavaren skall se till, enligt ovan nämnt, att barnet får sina vardagliga behov uppfyllda medan en förmyndare beslutar över barnets ekonomiska förhållanden. Barnet skulle med anledning av oförstånd kunna bli av med sina tillgångar eller ådra sig skulder. I FB 9:1§ stadgas därför att barnet inte själv ska få råda över tillgångar eller åta sig förbindelser för att på så sätt skydda barnet.¹⁶ I de flesta fall är föräldrarna såväl vårdnadshavare som förmyndare för sina barn. Då föräldrarna i något fall skulle brista i sitt ansvar kan annan förmyndare utses.¹⁷ Har omyndig gift sig står denne inte längre under vårdnadshavarens ansvar, däremot måste förmyndarskapet bestå till dess att den unge uppnått myndig ålder då denne inte självständigt får besluta om sina ekonomiska förhållanden.¹⁸

Om båda föräldrarna är förmyndare över barnet krävs att de är överens i de ekonomiska besluten för barnet, om de inte är det kan överförmyndaren

¹⁴ G,Ewerlöf, T.Sverne, A. Singer, Barnets bästa, 2004, s 29

¹⁵ G,Ewerlöf, T.Sverne, A. Singer, Barnets bästa, 2004, s.29 ff

¹⁶ G,Ewerlöf, T.Sverne, A. Singer, Barnets bästa, 2004, s 41 ff

¹⁷ FB 10:3§ samt 5§

¹⁸ G,Ewerlöf, T.Sverne, A. Singer, Barnets bästa, 2004, s 41

träda in och besluta.¹⁹ Även i andra fall kan överförmyndaren kopplas in. Föräldrar får inte utan överförmyndares samtycke exempelvis köpa fast egendom i barnets namn, ta lån i barnets namn, ta ut pengar från spärrade konton eller driva företag i barnets namn. Dessa regler är till för att förhindra att barnen hamnar i en skuldsituation som de själva inte har velat eller inte har mognaden att besluta i.

Skulle det vara så att förälder och barn har intresse i samma sak kan inte föräldern företräda barnet med risk för intressekonflikt. En möjlig situation kan till exempel vara vid en bouppteckning där både barn och förälder är dödsbodelägare. I dessa situationer tillförordnas en god man för barnets räkning.²⁰

4.2.2.2 Underhållsskyldighet

Föräldrarna har i egenskap av vårdnadshavare och förmyndare ansvar för att barnets ekonomiska behov tillgodoses. De skall se till att barnet, inom ramen för sin egen ekonomiska förmåga, får en tillfredsställande levnadsstandard och sina materiella behov uppfyllda. Så länge föräldrarna sammanbor torde inte den ekonomiska skyldigheten orsaka några problem. I de fall familjen har ekonomiska problem kan det ansökas om socialbidrag hos kommunens socialtjänst vilket inte skall avhandlas i detta kapitel. Här syftas underhållsskyldigheten istället på förhållandet emellan förälder och barn. Vare sig föräldern är vårdnadshavare eller inte så har de underhållningsplikt för sina barn till dess att de uppnår myndig ålder (18 år), var och en efter sin egen ekonomiska förmåga²¹. I de fall att barnet studerar kan en förlängd underhållningsplikt finnas till dess att det fyllt 21 år. Om föräldrarna separerar skall den förälder som inte är boendeförälder bidra till barnets ekonomiska försörjning. Föreligger gemensam vårdnad utreds vem av föräldrarna som är att ses som boendeförälder och vilken förälder som således har underhållsskyldighet. Om det förekommer växelvis boende där barnet bor lika lång tid hos vardera föräldern utfaller ingen plikt att ekonomiskt utge medel till den andra föräldern. Man anser då att var och en har skyldighet att svara för barnets direkta kostnader under den tid de vistas hos dem.

Föräldrarna har möjlighet att själva dem emellan avtala om underhållsbidraget. Kan de inte enas måste underhållsbidraget fastläggas av domstol.²² Vid underhållsskyldighet tas hänsyn till parternas ekonomiska förhållanden. En avräkning enligt FB 7:3§ görs för de egna personliga levnadskostnaderna såsom bostadskostnad, andra underhåll mm. Därefter beräknas vad barnet har för ekonomiskt behov. Detta görs efter schabloner om vad barn i just den åldern kräver för försörjning. Därtill kan kostnader

¹⁹ FB 9:1§ samt 12:1§

²⁰ FB 11:2§

²¹ FB 7:1§

²² G.Ewerlöf, T. Sverne, A.Singer, Barnets bästa, 2004, s 46ff

såsom barntillsyn samt medicinkostnader tillkomma i beräkningen.²³ Vid beräkningen ser man vilken förälder som har störst betalningsförmåga och detta ligger sedan till grund för hur stort underhållsbidraget blir. Föräldrarna har skyldighet att se till att barnet har samma ekonomiska standard som de själva har. Detta innebär således att om en part är ekonomiskt starkare kan högre belopp utfalla i underhållsbidrag.

Om barnet skulle vistas hos umgängesförälder under en tid av fem sammanhängande dygn eller sex hela dygn under en kalendermånad kan denne jämka sin underhållsskyldighet. Detta görs med 1/40 av underhållsbidraget för varje helt dygn barnet vistas hos umgängesföräldern.²⁴

4.2.2.3 Underhållsstöd

Boendeförälder har numera möjlighet, sedan lagen om underhållsstöd infördes, att ansöka om underhållsstöd hos försäkringskassan.²⁵ Boendeföräldern erhåller då i dagsläget, en månatlig summa om 1273 kronor av försäkringskassan. Den underhållsskyldige föräldern får sedan betala tillbaka underhållsstödet till försäkringskassan. Detta sker till helt eller delvis till det belopp som utgått i stöd beroende på vad den underhållsskyldige har i årsinkomst. Även i detta fall kan en avräkning göras om barnet vistas hos denne likt bestämmelserna i FB 7:4.²⁶

Således finns ett konstaterat ekonomiskt ansvar för föräldrar att tillgodose sina barns ekonomiska behov. Detta skall täcka in såväl det vardagliga omkostnaderna samt extraordinära kostnader såsom fritidsaktiviteter och sjukvård.²⁷ När barn bevittnar våld i nära relationer och är i behov av hjälp för att bearbeta detta så skall föräldrarna bidra till den kostnad som uppkommer. Därtill skall föräldrarna vid gemensam vårdnad även godkänna att barnet får den föreslagna behandlingen.

²³ G.Ewerlöf, T. Sverne, A.Singer, Barnets bästa, 2004, s 47

²⁴ FB 7:4§

²⁵ Lagen (1996:10309) om underhållsstöd, 12§

²⁶ G.Ewerlöf, T.Sverne, A. Singer, Barnets bästa, 2004, s 48

²⁷ G.Ewerlöf, T. Sverne, A.Singer, Barnets bästa, 2004, s 47

5 Kommunalt ansvar

Socialtjänstlagen syftar till att ge alla invånare i kommunen hjälp och stöd och lyfter sedan lagändringen i november 2006 särskilt fram det förstärkta skyddet för barn i utsatta situationer. Socialtjänsten har utöver sin servicefunktion även rollen av myndighetsutövare i de fall där det behövs ingripande till skydd för barn i utsatta situationer. Barnens bästa skall alltid vara den självklara utgångspunkt när det gäller barn, även deras rätt att få komma till tals skall tillgodoses. Socialtjänstlagens 5 kap 11 § syftar till att ge barn en starkare ställning då de indirekt utsätts för våld genom att en närstående utsätter en annan närstående för våld. Innan bestämmelsen trädde i kraft var det inte möjligt ur straffrättslig mening att se dessa barn som brottsoffer, därmed inte heller som målsägande och de kunde därför inte anses vara berättigade till skadestånd. Många av de här barnen utsätts själva för fysiskt våld och de ligger i riskzonen för att själva utsätta någon i sin omgivning för våldshandlingar någon gång under sin livstid.²⁸

Det första steget mot förstärkt skydd för barn som bevittnade våld i nära relationer var att lagstiftaren genom lydelsen ”Socialnämnden bör också särskilt beakta att barn som bevittnar våld eller andra övergrepp av eller mot närstående är offer för brott”

Lydelsen att Socialnämnden BÖR också särskilt beakta gav upphov till en tolkning att Socialnämnden inte var tvingade att ta hänsyn till barnen som brottsoffer och efter att lagstiftaren utvärderat paragrafens lydelse och tillämpning så tillkom senare en ändring av lagtexten till att ”Socialnämnden SKALL särskilt beakta” för att återigen trycka på att barnen var särskilt utsatta och behövde stöd och hjälp. Skärpningen av paragrafen har varit i kraft sedan 2014.

5.1 Förarbeten

Lagstiftarens grundtanke med att barn som bevittnar våld mot och av närstående utgår från regeringens strävan att enligt FN:s barnkonvention tillgodo se barnperspektivet och se till att de barn som inte kan få den primära tryggheten från sin familj genom samhällsinsats skall ges den trygghet och det stöd och hjälp barnet behöver.²⁹ Då våld i familjen är svårt att komma åt så är det därmed också komplicerat sätta veta många barn som blir utsatta för att bevittna våld i nära relationer. Rädda Barnen gjorde en uppskattning av att så många som mellan 85 000- 190 000 barn årligen blir

²⁸ Artikel i tidningen brottsoffer, författare Lens Nyman, BO

²⁹ SOU 2005:06, s 12

vittne till våld i hemmet. Således ett stort mörkertal och en utsatt grupp som tidigare inte uppmärksammats.³⁰ Tanken genom lydelsen att ”*Socialnämnden bör också särskilt beakta*” var att synliggöra även de barn som bevittnar våld såsom brottsoffer och genom att lyfta fram dem försöka att tillgodose deras behov av stöd. Diskussion om ytterligare skärpning av kriminalisering av psykisk misshandel av barn fördes i såväl SOU 2001:72 som i prop 2002/03:53 men kommittén och regeringen kom där fram till samma slutsats, att ingen ytterligare skärpning behövs utan istället skulle det arbetas vidare med att förstärka skydd mot våld i hemmet. Man ansåg vidare att det primära var att utsatta barn skulle få den hjälp och det stöd de behövde genom kvalificerad hjälp för att bearbeta det trauma de utsatts för men även att det vore lämpligt att barnen tillerkändes ekonomisk ersättning.³¹

Det fanns tidigare redan ett generellt ansvar för socialtjänsten för samtliga invånare i kommunen som behöver hjälp och stöd, även brottsoffer. Dock framgick av Kvinnovaldskommissionens arbete som låg till grund för socialtjänstens ansvar för våldsutsatta kvinnor, prop. 1997/98:55, att det förelåg ansevärd brister i socialtjänstens arbete med just våldsutsatta kvinnor. Av den anledningen ansåg därmed regeringen att ett förtydligande av socialtjänstens ansvar för brottsoffer skulle stärka deras rätt till hjälp och stöd samt att socialtjänstens ansvar tydligt skulle framgå genom att klargöra det i socialtjänstlagen även om klargörandet inte gav någon ändring i rättsligt hänseende.³² Regeringen presenterade i Prop 2002/03:70 *Ytterligare åtgärder för att motverka våld i nära relationer* att ”Ett av skälen för förslaget anges vara behovet av att skydda de barn som växer upp i familjer där våld förekommer. Även om inte alla dessa barn själva utsätts för fysiskt våld så far det stora flertalet ändå mycket illa, anförs det.

Rädda barnen gjorde 2003 en undersökning av barnen och deras situation i våldsdrabbade hem. Då det föreligger en anmälningsplikt för bland annat sjukvård, skola och polis när det finns misstanke om att barn far illa (socialtjänstlagen 14 kap. 1§ och polislagen 1984:387) så torde misstanken om att barn som bevittnade våld i nära relationer således redan ha uppmärksammats. Dock påvisar Rädda barnen stora brister i samverkan myndigheterna emellan vilket resulterade i att endast en tredjedel av de barn som bevittnade våld i hemmet uppmärksammades av socialen.³³

Redan i förarbeten till SoL 5:11 diskuteras om det skulle stå BÖR eller SKALL beaktas att barn som bevittnad våld i nära relationer är brottsoffer och att socialtjänsten skall ta särskild hänsyn till att de behöver hjälp och stöd. I tidigare betänkanden³⁴ gällande mäns våld mot kvinnor påtalas att socialtjänstens ansvar bör förtydligas för att socialtjänsten skall ta våldet på större allvar och tillgodose de våldsutsatta kvinnornas behov av hjälp och

³⁰ SOU 2005:43, s 197

³¹ Prop 2002/03:166, s 12 ff

³² Prop 2005/06:166 s.15 ff

³³ Prop 2005/06:166 s 15 ff, även Anmälningarna som försvann, Rädda barnen.

³⁴ SOU 2004:121, s 230 och SOU 2005:66, s 420.

stöd. Det påpekades av flera remissinstanser att detsamma torde gälla även för de barn som bevittnar våld i nära relationer. Regeringen gör dock ställningstagandet att lydelsen BÖR skall användas i väntan på den utredning som regeringen tillsatt och inte kom att redovisas förrän i juni 2006.³⁵

I samband med att Sol 5:11 till kom ändrades även delar ur Brottskadlagen 1978:413³⁶ till att även utge skadestånd för barn som bevittnat våld mot eller av närstående.³⁷ Tidigare hade barn som bevittnade våld av och/eller mot närstående inte ansetts som skadeståndsberättigade, exempelvis gjorde HD 2005, mål nr B 3193-05, bedömningen att det barn som bevittnade hur en förälder under längre tid misshandlar och hotar den andra föräldern inför barnet inte gör sig skyldig till ofredande av barn och det i fallet inte förelåg några rekvisit för skadestånd. Barn som bevittnat våld torde kunna få ekonomisk ersättning då de lider psykisk skada som borde vara hänförliga till den brottsliga handlingen. Dock så påtalas att barn som bevittnar våld inte alltid kan styrka att de psykiska och känslomässiga besvären de lider är hänförliga till vad man normalt kan räkna in som personskada och därmed inte var berättigade till ersättning ändå. Lagstiftaren ville här skärpa lagen så att barn som bevittnar våld även skall få rätt till ekonomisk ersättning för sitt lidande i ett led att lyfta fram dem även om det primära är att de får den hjälp och stöd de behöver för att bearbeta sitt trauma.³⁸

Den föreslagna brottsskadeersättningen skall enligt förslaget ge de drabbade barnen rätt till ersättning från staten med ansökan hos brottsoffermyndigheten. Dock så är det inget straffrättsligt skadestånd som ger staten rätt att därefter kräva gärningsmannen på skadeståndet, inte heller får barnen statusen av målsägande vilket kritiserats av flertalet tillfrågade instanser. Regeringen inför dock rätt till brottsskadeersättning med utgångspunkt från de rättspsykologiska utredningarna som påvisar att barn som bevittnar våld i nära relationer får liknande psykiska besvär som barn som själva utsätts för fysiskt våld, ibland även värre besvär då den långvariga psykiska stressen som allvarligt skadar barnens tillit och trygghet blir normaliserat, och därmed skall tillförsäkras att även de är offer för våldet och bör tillerkännas ekonomisk kompensation. Som tidigare påtalats så är det viktigaste att de barn som bevittnar våld får stöd och hjälp professionellt för att bearbeta sina psykiska besvär men regeringen påtalar även att den ekonomiska rätten kan stärka barnens känsla av att bli tagna på allvar, bekräftade och därmed hjälpa deras egen känslomässiga upplevelse av den brottsliga handlingen och ge känslan av upprättelse. Den nya lydelsen skulle här ge samma upprättelse till de barn som tidigare inte kunde

³⁵ Prop. 2005/06:166 s. 17

³⁶ Brottskadlagen 1978:413, 4 a §, 5§ samt 11 a §

³⁷ Se inledningen till Ds 2004:56

³⁸ Prop. 2005/06:166 s. 20 ff

påtala personskada enligt tidigare regler och därmed ge dessa barn samma bekräftelse av det trauma de upplevt.³⁹

³⁹ Prop 2005/06:166, s. 22 ff

6 Problematik i vård av utsatta barn

Genom den nya lagändringen 1998 om att det oftare skulle dömas till gemensam vårdnad uppstår problematiken att barnet kanske inte kan få den vård och behandling för att komma tillrätta med sina upplevelser och symtomen som kommer i kölvattnet efter att ha bevittnat våld i familjen. Eftersom det vid vård av barnet krävs samtycke från båda föräldrarna såg man här att i de fall pappan misshandlat mamman var pappan mer avståndstagande till att ge sitt tillstånd till att barnen skulle behandlas. Dels förnekar de oftast själv att misshandeln har ägt rum och dels finns det troligtvis en rädsla att barnens berättelser och symtomen skall komma att användas emot dem vid en eventuell rättegång då det kan presumeras att resultaten kan komma att användas i bevisningssyfte.⁴⁰

Med den nya lydelsen i socialtjänstlagen kom också Brottskadelagen att få en ny bestämmelse. Genom 4 a § kan numera barn som bevittnar våld i och med att de ses som brottsoffer att få skadestånd. Däremot ses de inte som målsägande och kan därmed inte kräva skadestånd direkt från förövaren. Här kommer de att få sin ersättning direkt från Brottsoffermyndigheten. Däremot kan barn som bevittnar våld i nära relationer vara en grund för att brottet skall anses vara av försvårande grad och därmed kan gärningsmannen dömas till strängare straff då omständigheten skall vägas in vid utdömning av straffrättslig påföljd. Praktiskt skall det gå till så att vårdnadshavaren ansöker om skadestånd för barnet. Likt samtycket till vård krävs här om barnet står under gemensam vårdnad även ett krav på att skadeståndet som skall ansökas om kräver bådats tillstånd. Har då den ena parten varit den som är gärningsman kommer det att bli svårt att få tillstånd. Detta har lagstiftaren löst med att man då får en god man som ansöker om medlen för barnets räkning och medlen hamnar sedan hos en förvaltare som ska förvalta dessa pengar i enlighet med barnets bästa.⁴¹

En annan orsak till att dessa barn inte får den vård de är i behov av är att det brister i rutiner och samarbete de olika myndigheterna emellan, exempelvis mellan polisen och socialtjänsten. Barnen hamnar mellan två stolar och ingen uppmärksammar de behov dessa barn har.⁴² Det är inte alltid dessa barn talar om hur de känner och vad de upplevt. Snarare är det så att de känner skam och skuld över händelserna och de har levt i en situation där händelserna tystas ner och därmed kanske man missar dessa barn då det

⁴⁰Socialstyrelsen, *Barn i skuggan av våldet*, 2002

⁴¹ Artikel Brottsofferjouren, *Barn som bevittnar våld brottsoffer*, 2006

⁴² Rädda Barnen, *"och han sparkade mamma..."*, 1999

felaktigt presumeras att de inte sett, kommer ihåg eller blivit påverkade av misshandeln.⁴³

6.1 Barn som far illa

Begreppet barn som far illa används i situationer där barn berörs och på olika sätt blir påverkade. Dock är begreppet ett samlingsbegrepp för olika former av omsorgssvikt i familjesituationer. Begreppet innefattar exempelvis såväl situationer där barn blir fysisk eller psykiskt misshandlad som situationer där föräldrarna brister i omsorg av barnen och situationer av direkt vanvård. Situationer där barnen bevittnar våld av och mot närstående är odiskutabelt ett av förhållandena som kan räknas in under benämningen. Av vikt är den psykosociala miljön barnen vistas i samt de missförhållanden som finns i miljön där de befinner sig, hemmet, och som gör att de inte kan få sina grundläggande behov såsom trygghet och omsorg uppfyllda. Barn som vistas i dessa miljöer lever under påtaglig spänning av den oförutsägbarhet som råder. Att aldrig veta när och varför misshandeln inträffar. De upplever tillstånd av ständig vaksamhet, rädsla och skräck för vad som kan komma att hända både dem själva, syskon samt den förälder som misshandlades. De upplever såväl uttalade hot som outtalade hot gentemot misshandlad förälder samt sig själv och eventuella syskon.

Den mediala bilden av barn som utsätts för våldshändelser och kränkningar är att de kollektivt blivit traumatiserade. Något som dock motsägs av författarna till forskningsredovisningen "Barn som bevittnar våld emot mamma". De menar istället att man måste skilja på den yttre händelsen och den individuella reaktionen. Därtill i vilken omfattning som barnen blivit utsatta, om det har varit en enstaka händelse eller om barnen under längre tid levt under missgynnande förhållanden.⁴⁴

6.2 Symtom för barn som bevittnar våld

Historiskt sett har barnrätten kommit att ändras drastiskt det senaste århundradet. Flertalet länder runt om i världen har bland annat reagerat på agaförbudet som infördes 1979 och varit intresserade av vårt lands lösning. För att förstå hur rätten kommit att förändras till att även barn som bevittnar

⁴³ Rädda Barnen, "och han sparkade mamma...", 1999, s 11

⁴⁴ K, Almqvist, A, Broberg, Barn som bevittnat våld mot mamma, 2004, s 10 ff.

våld kommit att ses som brottsoffer har jag lite kortfattat försökt redovisa hur forskning har visat på skadliga effekter av det våld barn tvingats leva i sin hemmiljö. Detta är visserligen inte juridiskt utan har ett rättssociologiskt perspektiv men då lagen kommit till med stöd av dessa forskningar anser jag det vara av vikt att lite kort även redovisa dessa så att läsarna skall få en större inblick i varför lagstiftaren ansett sig nödgade att förstärka lagen för barns rättssäkerhet och på så sätt i tidigt stadiet försöka komma åt problematiken.

6.2.1 Skam och skuld

Barn som upplever våld lever i liknande situationer och upplever likartade saker som barn i familjer med alkoholproblem, som lever med psykiskt sjuka föräldrar eller utsätts för sexuella övergrepp. I många fall är problemen i familjerna en mix dessa och det kan vara svårt att särskilja övergreppen var för sig. Det är dock viktigt för barnen att vart och ett av de olika formerna av övergrepp behandlas var för sig, dels för att övergreppen kräver olika former av behandling men även för att vid benämning av vart och ett av övergreppen minskar osynliggörandet av övergreppet samt minskar tabuisering av övergreppet och därmed gör det ok för barnen att prata om. Barnen har även gemensamt att de är i behov av sina föräldrar som sviker dem, föräldrarna lyckas inte tillgodose barnens behov av omsorg samt att en eller båda föräldrarna är utövare av den/de skamfyllda handlingen/handlingarna.⁴⁵

Några av symptomen barnen upplever är skam och skuld. All skam är dock inte "dålig" skam. Så kallad "sund skam" behövs för att vi ska känna av våra grundläggande behov av beroende av vår omgivning. De nära personer som finns runt barnen hjälper barnen att få en så kallad "själobjekt" som hjälper barnet att växa och överleva, barnen upplever här "vit skam". Det är först när dessa nära personer utför handlingar såsom misshandel av barnen eller varandra, kränker barnen eller på annat sätt sviker barnen som de drabbas av svår förödande skam. Barnets familjesituation samt relationen med föräldrarna blir både skamfylld samt traumatiserad. Den hotfulla situationen, den spänning som råder i hemmet samt de verbala hoten barnet upplever genom misshandeln tas på yttersta allvar av barnen och de tvingas leva med ständig skräck, ett reellt dödshot som riktas mot den misshandlade föräldern men även emot sig själv samt eventuella syskon. Barnen lever i en miljö där de inte själva kan styra, de vet inte när misshandeln kommer att upphöra eller om de kommer överleva. Oförutsägbarheten gör att de inte heller vet när eller om det skall hända igen. De fysiska skador som vittnar om händelsen såsom blåmärken,

⁴⁵Matell, Barbro med flera, Barn som ser pappa slå, 2001, s. 28

blödningar och brutna ben påminner och förstärker barnens rädsla.⁴⁶ Här upplever barnen det svikande skydd som föräldrarna skulle ha gett dem. Den ena föräldern är aggressiv och den som utövar våldet, den skamfyllda handlingen, den andra föräldern har fullt upp med att skydda sig själv och försöka stoppa våldet. Barnet blir stående, i bästa fall som observatörer, vid sidan om och kan inte söka tröst hos någon av föräldrarna. Hemmiljön präglas av våldet men även av förnekelse av våldet, ibland förlåtelse men också av försök att dölja handlingen. Ingen av föräldrarna är villiga att förklara de obegripliga händelserna för barnen. De lever därmed i ett ständigt spänningstillstånd där hemmet blir en plats för rädsla, ångest och omsorgssvikt istället för den trygga plats det borde vara.⁴⁷ Barnen blir än mer beroende av omgivningen såväl för tröst, sk skyddande faktorn, som av att andra vuxna skall reagera och se till att hjälp ges. *Hur händelserna påverkar barnen och hur de bearbetar händelserna är individuellt. Några faktorer som spelar in är ålder, personliga egenskaper, omgivning samt risken för andra utsattheter.*

6.2.2 Psykiskt försvar och fysiska reaktioner på långvarigt trauma

Att barnen ser en förälder bli misshandlad och förnedrad av den andra föräldern är ytterst svårt och den känslan av vanmakt att inte kunna stoppa våldet präglar deras uppväxt, de upplever ett trauma. Ett trauma innebär i denna situation att det för barnet inträffar en oväntad händelse som sätter igång en rad fysiska och psykiska reaktioner.⁴⁸ Om barnen inte kan berätta eller uttrycka sig om traumat kommer det att ge dem men för livet. Traumat är inget som växer bort utan kommer att påverka dem under resten av deras liv på olika sätt. Att barnen inte berättar innebär för dem såväl fysiska som psykiska hälsorisker.⁴⁹

I situationer av våld i hemmen tvingas barnen leva i ett långvarigt trauma med ångest och skräck. Därför utvecklar barnen en rad strategier för att klara av att leva under dessa förhållanden. Barnen upplever en traumatisk krisreaktion och behöver hjälp såsom krissamtal för att bearbeta och förstå händelserna. För att hjälpa barnen är familje-historiken en viktig del. Frågor såsom hur länge de levt med våldet, hur frekvent har våldet varit, har fler i familjen drabbats, har någon i närheten kunnat trösta barnen blir en viktig del för att kartlägga barnens upplevelser. Barnen utvecklar försvarsmekanismer, såväl psykiska som fysiska reaktioner på våldet. Exempel på psykiska försvar är förnekande av händelserna, projektion och isolering av känslorna. Även dissociation förekommer frekvent bland

⁴⁶ Matell, Barbro med flera, Barn som ser pappa slå, 2001, s 29 ff.

⁴⁷ Matell, Barbro med flera, Barn som ser pappa slå, 2001, s 30.

⁴⁸ Rädsla Barnen ”och han sparkade mamma...”, 1999, s. 21

⁴⁹ Socialstyrelsen, Barn i skuggan av våldet, 2002, s 19

barnen. Innebörden blir att de skyddar sig mot det obehagliga och oförståeliga med att ”koppla bort”, förtränga händelsen.⁵⁰

Vanligtvis använder sig såväl vuxna som barn av dissociation då vi till exempel dagdrömmar. I situationer där barnen bevittnar våld använder de sig dock av dissociation genom att de håller isär de tankar och känslor som de har av händelsen då dessa är för hemska och outhärdliga. Om barnen tvingas leva under dessa förhållanden kan det resultera i att personligheten inte kan hänga ihop längre och de utvecklar en eller två identiteter som existerar sida vid sida.⁵¹

Försvarsmekanismerna hjälper barnen att bearbeta den ångest händelsen genererar i och de kan bearbeta den i mindre proportioner och bättre klara av skrällen och den ständiga rädslan de upplever. Dock finns en påtaglig risk att de inte kommer att bearbeta ångesten över huvudtaget utan hjälp vilket kan generera i att de i vuxen ålder exempelvis fortsätter förneka våld och inte kan avgöra när en situation blir farlig och de borde lämna den.

Fysiska reaktioner på våldet kan vara en reaktion att fly eller skrika, hjärtfrekvensen ökar, även andningsfrekvensen tilltar och sinnens skärps för att kunna värdera hur farlig situationen är. En del reagerar tvärtom med total passivitet och upplever att de blir förlamade av skrällen. Kroppen kan i efterhand reagera med illamående, gråtattacker samt skakningar i kroppen.⁵²

6.2.2.1 PTSD

Enligt de rapporter och studier som bland annat Rädda barnen, BRIS och socialstyrelsen genomfört framgår att barn som bevittnar våld lider psykisk skada. Utöver den skam och skuld barnen upplever kan det ständiga spänningstillståndet ge att de drabbas av posttraumatiskt stressyndrom som är en psykiatrisk diagnos. För att få diagnosen PTSD skall följande ha inträffat;

”Personen ska ha varit utsatt för en traumatisk händelse där följande ingått i bilden:

- Personen upplever, bevittnar eller konfronterades med en händelse eller serie händelser som innebar död, allvarlig skada (eller hot om detta), eller hot mot egna eller andras fysiska integritet.
- Personen reagerade med intensiv rädsla, hjälplöshet eller skräck. Hos barn kan detta ta sig uttryck i desorganiserat eller agiterat beteende.”⁵³

Det räcker inte med att barnen har utsatts för den traumatiska händelsen för att utveckla PTSD. De ska vidare:

⁵⁰ Rädda Barnen ”och han sparkade mamma...”, 1999, s. 24 ff

⁵¹ Socialstyrelsen, Barn i skuggan av våldet, 2002, s 19

⁵² Rädda Barnen, ”och han sparkade mamma...”, 1999, s. 24

⁵³ Citat ur Barn i skuggan av våldet, 2002, s. 18

- Återuppleva händelsen enligt fastställda kriterier. Vanligt är till exempel återkommande lekar och mardrömmar
- Undvika sådant som förknippas med traumat och ha allmänt nedsatt själslig aktivitet. Exempel är undvikande av platser eller personer som framkallar minnen och därmed begränsade affekter
- Visa ihållande symtom på överspändhet. Exempel är orolig sömn, lättskrämthet och koncentrationssvårigheter.⁵⁴

Barnen ska ha visat symtom i mer än en månad och det ska ha orsakat lidande och/eller funktionssvårigheter hos barnen för att samtliga kriterier ska vara uppfyllda.

Enligt flertal utsatta barn upplever de att den psykiska skadan de lider är värre än om de själva skulle bli utsatta för fysisk misshandel. Att barnen lider skada av att bevittna våld i nära relationer är således ett faktum enligt ovan doktrin. Dock kan inte slutsatsen bli att alla barn som upplever våld i nära relationer utmålas som offer. En av de faktorer som spelar in är om barnen har någon i sin närhet som de kan knyta an till där de kan få det stöd och den tryggheten de behöver för att bearbeta och komma vidare. Ytterligare faktorer är, som ovan nämnt, ålder, personliga egenskaper samt risken för andra utsattheter.

6.2.2.2 Påverkan av barn i familjer med våld

Barnen upplever, som tidigare nämnt, en situation av spänning och förnekelse. Familjeförhållandena präglas utav en otrygghet då föräldrarna inte lyckas ge barnen den omsorg de behöver för att kunna känna trygghet samt växa och utvecklas. Oförutsägbarheten ger vidare att det råder en bristande kommunikation och kontinuitet i familjen och barnen lider brist på stimulans. Ami Arnell och Inger Ekblom, författare till ”och han sparkade mamma...” har gjort två sammanfattande figurer av hur barnens inre och yttre verklighet av familjevåldet påverkas. Den inre verkligheten visar olika reaktioner som barnen uppvisat medan den yttre verklighetsmodellen visar hur deras relationer utåt påverkas av våldet. Barnens inre verklighet kan bland annat ta form av påträngande minnesbilder, rädsla, ångest, passivitet, isolering, aggressivitet medan den yttre verkligheten kan yttra sig genom att barnet tar på sig föräldrarollen, inte vågar vara hemifrån, skyddar syskon och den drabbade föräldern, har svårt med den sociala kontakten eller själva blir slagna. Listan är lång och kommer inte redovisas i sin helhet.⁵⁵

⁵⁴ Citat ur Barn i skuggan av våldet, 2002, s 18 ff

⁵⁵ Rädda Barnen, ”och han sparkade mamma...”, 1999, s. 28 ff

7 Vilka kriterier krävs för att ersättning skall vara berättigad?

Socialstyrelsens folkhälsorapport från 2009, genom studien Våld och hälsa, En befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt koppling till hälsa, samt Kommittén mot barnmisshandel (SOU 2001:72) uppger att ungefär 10% av barn upplever våld i nära relationer. Det påvisas en liten skillnad mellan kvinnor och män, 15% kvinnor och 13% män skall enligt Socialstyrelsens undersökning uppgett att de upplevde våld i hemmet under sin uppväxt.

Då våld i nära relationer är svårt att komma åt tenderar barnen att hamna i en situation där våldet blir normaliserat. Studier i ämnet har påvisat att de barn som inte får hjälp att bearbeta sina upplevelser utan fortsätter leva i den våldsbenägna situationen i tysthet själva riskerar att hamna i relationer präglade av våld i vuxen ålder. Pojkar tenderar att själva utsätta sin partner för liknande behandling medan flickor riskerar att hamna i relationer där de själva blir slagna.

Barn som upplever våld mot och eller av närstående uppvisar enligt SOU 2006:65 samma tecken på psykiska skador som barn som själva far illa fysiskt. För en del barn yttrar det sig såsom posttraumatisk stressyndrom, att ständigt gå och vara rädd för att exempelvis mamma skall dö, en del barn påvisar inte några symtom över huvudtaget. Det är många faktorer som spelar in och alla barn reagerar inte på samma sätt.⁵⁶ Det kan därtill uppstå en problematik att koppla de fysiska symptomen till att barnet bevittnat våld av eller mot närstående då det inte alltid uppmärksammas i kontakten med myndigheter. Därmed riskerar barnens upplevelser att gå förbi obemärkt. Barnen själva tenderar att inte själva säga något då våldet i hemmet är belagt med känslor av skuld skam och att de av lojalitet mot sina närstående väljer att vara tysta. Det bör därför enligt samma utredning från Socialtjänsten i samband med kontakten med den våldsutsatta kvinnan även efterfråga och undersöka om även barnen blivit utsatta, dels själva eller genom att ha bevittnat våldet.⁵⁷ Sedan SoL 5:11 infördes så har socialtjänstens riktlinjer ändrats till att i de förhållanden där våld förekommer så efterfrågas nu även om barnen bevittnat alternativt själva blivit utsatta för våld enligt en särskild metod, BBIC.⁵⁸

⁵⁶ SOU 2006:65, Prop 2006/07:38 s.23

⁵⁷ Prop 2006/07:38 s. 22 ff

⁵⁸ www.socialstyrelsen.se/valds-ochbrottsrelateradefragor/barnsombevittnarvald

7.1 Vilka kriterier skall vara uppfyllda för att barnen skall ha rätt till ersättning?

För att ersättning skall kunna sökas krävs att vissa kriterier är uppfyllda. Brottet, exempelvis våld, hot eller sexuella tvångshandlingar, skall upplevas av barnet genom att barnet ser eller hör en närstående utsätta annan närstående för handlingen som därtill på sådant sätt skadar barnets tillit och trygghet i förhållande till de närstående. Därtill krävs i de allra flesta fall att det finns en fällande dom där det tydligt framgår att barnen upplevt våldet och hotet genom att antingen sett eller hört den ena närstående utsätta den andra närstående för den brottsliga handlingen. Det är således av vikt att barnen redan vid första kontakten med polis, sociala myndigheter eller annan myndighet, synliggörs i dokumentationen för att sedan ha möjlighet till ersättning för den skada de lider i och med den brottsliga handlingen. Brottsoffermyndigheten och barnombudsmannen gjorde ett gemensamt uttalande ett år efter att barn som bevittnade våld i nära relationer gavs rätten till brottsskadeersättning. De påpekar att av de ansökningar som inkommit till Brottsoffermyndigheten så beviljades endast 40% brottsskadeersättningen. Grunden för avslag för de resterande 60% var att dokumentationen av barnens upplevelser var så pass bristfällig att deras upplevelser inte kunde styrkas. Därtill att barnen själva inte kunde föra sin talan vid kontakten med myndigheterna gjorde att ingen ersättning kunde beviljas. Förslaget från deras sida för att ytterligare stärka barnens situation var att ge dem statusen av brottsoffer i straffrättslig mening och därmed även rätten till ett målsägarbiträde.⁵⁹

7.1.1 Begreppet bevittnar

I begreppet bevittnar våld och övergrepp mot och/eller av en närstående ligger att barnet skall ha sett eller hört den brottsliga handlingen begås.⁶⁰ Således behöver barnet inte se det med egna ögon utan att höra det och uppleva hoten från ett annat rum är även det att ha upplevt brottet och kan således ge upphov till psykiska skador⁶¹. Att upprepade gånger höra uttalade hot mot närstående påverkar barnet på samma sätt som om barnet sett hoten uttalas. Brottet skall vara ”ägnat att skada deras trygghet och tillit i förhållande till en närstående”.⁶²

⁵⁹ <http://www.brottsoffermyndigheten.se/default.aspx?id=1864>, senast besökt 20150611, kl 23:21

⁶⁰ Prop 2005/06:166, s 16, även Prop 2006/07:38, s 29

⁶¹ Prop 2005/06:166, s. 15 ff

⁶² Prop 2005/06:166, s. 25

7.1.2 Närståendebegreppet

Socialstyrelsen anser att såsom närstående räknas i första hand mamma, pappa och eventuella styvföräldrar. Även syskon räknas som närstående. Begreppet kan även vidgas till att innefatta mor- eller far- föräldrar. Närståendebegreppet innebär att barnet ska ha en nära relation till den som slår och/eller den som blir slagen, en tillitsfull relation.⁶³ Sålunda kan inte förövaren vara någon för barnet helt okänd person för att ge rätt till ersättning enligt den brottsskadeersättning som Brottsoffermyndigheten kan utge då barn bevittnar våld mot och/eller av närstående. Brottet skall begås av någon närstående mot annan närstående, det behöver således inte vara mellan föräldrarna utan våldet kan exempelvis vara riktat mot ett syskon.

Lagstiftaren tar upp som exempel att närståendebegreppet inte bör inskränkas till kärnfamiljen utan att det i situationer av hedersrelaterat våld även bör innefatta nära släktingar. Närståendebegreppet har sedan tidigare fastställts i anslutning till brottsskadelagens 29 kap 2 §. Här påpekas att då vårt samhälle inte längre består av rena kärnfamiljer utan familjestrukturen numera är vidare så torde även närståendebegreppet innefatta sambor, fosterfamilj men även fastrar, farbröder, morbröder och mostrar. Det primära i bedömningen är om barnet har en nära och tillitsfull relation med personen. Något som skall tas hänsyn till från fall till fall.⁶⁴

7.1.3 Brotts art

Den brottsliga handlingen kan vara såväl slag, av sexuell art som hot eller som handling, inte sällan i kombination med varandra, som barnet upplever genom att se eller höra brottet begås av och/eller mot närstående. Även det faktum att den ena närstående slår sönder hela eller delar av hemmet kan skapa en otrygghet hos barnen vilket kan leda till rätt till ersättning. Psykologiska studier påvisar att barn som upplever våld i nära relationer i större utsträckning än barn som själva blir utsatta för våld påvisat posttraumatisk stressyndrom. Detta torde bero på att barnen lever under en ständig stress att inte veta vad som kommer inträffa och när. Den påtagliga spänningen av våldets karaktär utsätter barnet för en ständig otrygghet och skadad tillit till de som står dem närmast och som de även, genom tystnad om våldet, försöker skydda från att uppdagas. Således är det brotts art och allvaret i den brottsliga handlingen genom den skada, kränkning samt den fara barnet upplever som skall ligga till grund för om brottet skall ge rätt till ersättning och vilken storlek ersättningen skall fastställas till för respektive barn som är att betrakta som brottsoffer. Lagstiftaren ger här som exempel att bevitnande av brott som inte överstiger mer än några månader i straffskalan samt att bevitnandet endast skett vid enstaka tillfällen så torde

⁶³ www.socialstyrelsen.se/valds-ochbrottsrelateradefragor/barnsombevittnarvald

⁶⁴ Prop 2005/06:166, s 35, Prop 2006/07:38, s 31

brottsskadeersättningen fastställas till samma som enligt praxis döms ut vid kränkning av minsta graden.⁶⁵

7.1.4 Fällande dom

I de allra flesta fall krävs, för att det särskilda skadeståndet brottsskadeersättning skall utgå, att det finns en fällande dom där det tydligt är dokumenterat och framgår att barnen bevittnat våldet av och mot närstående. Det är således av vikt att berörda myndigheter ser till att barnen som bevittnar våld inte glöms bort.

Brottsoffermyndigheten fick i uppdrag av regeringen att utföra riktade utbildningsinsatser om barn som bevittnar våld för att försöka öka dokumentationen och därmed öka möjligheterna för de drabbade barnen att ansöka om brottsskadeersättning. Uppdraget utfördes under 2012-2013 och resulterade i en rapport. Utbildningarna utfördes bland annat i samverkan med rikspolisstyrelse och åklagarmyndighet.⁶⁶

7.1.5 Ansökan

Barn som upplever våld i nära relationer har sedan den 15 november 2006 rätt till brottsskadeersättning från staten.

För att barnet skall få ersättning krävs, efter att ovan kriterier är uppfyllda, samt att en ansökan görs till brottsoffermyndigheten senast två år från det att dom meddelades.

7.2 Begreppet barn som bevittnar våld enligt socialtjänstlagen 5:11

I och med att barn som bevittnade våld i nära relationer fick en möjlighet att få skadestånd 2006 kom även socialtjänstlagen att ändras, 1 juli 2007, för att synliggöra och förtydliga det kommunala ansvaret för brottsoffer såsom våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnade våld i nära relationer. Kommunen skulle enligt lagrummet beakta att barn var brottsoffer och därmed i behov av hjälp. Lämpliga stödåtgärder skulle erbjudas. I januari 2013 försökte lagstiftaren att ytterligare lyfta fram barn som bevittnar våld i nära relationer och stärka deras rätt till hjälp genom en skärpning och ett förtydligande av paragrafen till att barn som bevittnar våld ska få den hjälp och stöd som barnet behöver. Således en skärpning från tidigare där kommunen skulle ta hänsyn till att barn som bevittnar våld i nära relationer

⁶⁵ Prop 2005/06:166, s 35 ff

⁶⁶ Utbildningsprogram om barn som har bevittnat våld och andra övergrepp i nära relationer, slutredovisning, Brottsoffermyndigheten, Ju2011/9162/KRIM

kan vara i behov av stöd och hjälp. Skärpningen ger tydligare regler till vad kommunen ska göra än tidigare där tolkningsutrymme fanns för kommunen.

” Socialnämnden ska också särskilt beakta att ett barn som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående är offer för brott och ansvarar för att barnet får det stöd och den hjälp som barnet behöver.”

Lagstiftaren har således haft som mål att göra kommunerna, genom socialtjänsten, ansvariga för att brottsoffer, enligt ovan barn som bevittnar våld i nära relationer, samt deras närstående skall få den hjälp och stöd efter traumat de genomlidit.

7.3 Vad händer vid en anmälan?

Brott i nära relationer är något som oftast sker i hemmet varefter det är svårt att komma åt. För att polisen skall få reda på det krävs att någon anmäler brottet. När sådan anmälan kommer till polisen så skickas en patrull ut till adressen för att göra en kontroll av situationen. Polisen kan då på plats göra en bedömning av brottets art. För att det skall räknas som ett brott i nära relation krävs som ovan stadgat att offret och gärningsmannen har en pågående relation eller tidigare haft en relation med varandra. Polisen kan på brottsplatsen genom att förhöra gärningsman, offer samt eventuella vittnen bestämma brottets art. De uppkomna skadorna dokumenteras, antingen genom att polisen tar kort eller att en läkare vid senare tillfälle dokumenterar de uppkomna skadorna. Polisen skall informera om offrets möjligheter till hjälp och stöd. Brott i nära relationer är svåra att komma åt då offret kan uppleva händelsen/händelserna med skam och skuld. Gemensamma barn kan vara ett skäl till att försäkra hålla ihop familjen, så behöver offret bemötas med trygghet där de vågar att berätta och därmed kunna få den hjälp de behöver för att våga göra en anmälan. Polisen kan här göra en riskanalys för offret och se till att denne får kontakt med exempelvis kvinnojour, skyddat boende eller att offer erbjuds ett överfallslarm för att känna sig trygg. Om gärningsmannen häktas och senare släpps på fri fot så skall myndigheten därtill informera offret om att gärningsmannen inte längre är frihetsberövad.⁶⁷

Det är av vikt att polisen redan här ser till att dokumentera att det funnits barn i hemmet som bevittnat våldet då det är nödvändigt för att de sedan skall kunna ansöka om brottsskadeersättning från brottsoffermyndigheten. Brottsoffermyndigheten behöver däremot inte någon medicinsk bestyrkning av om och i så fall vilka skador och symptom barnet som bevittnat våld i nära relation lider av. Det faktum att skadorna kan uppkomma skall enligt lagstiftaren vara tillräcklig då brottsskadeersättningen inte är straffrättsligt

⁶⁷ [Polise.se/lagar-och-regler/om-olika-brott/brott-i-nära-relationer/](https://polise.se/lagar-och-regler/om-olika-brott/brott-i-nära-relationer/)

grundad utan är en statlig ersättning specialanpassad till barn som bevittnar våld i nära relationer. Lagstiftaren ansåg här att barnen skulle kompenseras ekonomiskt för det trauma de lidit utan att behöva ställa sin närstående till svars. Detta hade krävt att barnen straffrättsligt görs till brottsoffer. Det beslut som Brottsoffermyndigheten meddelar är inte heller överklagbart varefter en rättsprocess inte heller kommer ifråga gällande beslutat belopp eller ett avslag till ersättning.

7.3.1 Rätten till ersättning

Då barnet är minderårigt så skall anmälan vid gemensam vårdnad göras av båda vårdnadshavare. Lagstiftaren har här diskuterat problematiken med att vid våld i nära relationer så är ena föräldern gärningsman och andra föräldern offer varefter det torde föreligga svårigheter att få gärningsmannen att genomföra en anmälan då medverkan till en sådan anmälan kan tyda på att gärningsmannen erkänner den brottsliga handlingen. Detsamma gäller om barnet behöver söka vård för att bearbeta det trauma som bevittnandet orsakat. Således betyder en gemensam vårdnad en svårighet för barnet att få den hjälp och den rätt till brottskadeersättning som lagen ger rätt till. Lagstiftaren har här öppnat upp en möjlighet för barnet genom att en särskild företrädare som utses av myndighet ansöker om brottskadeersättning för barnets räkning. Ytterligare komplikationer som diskuterats är att vid gemensam vårdnad så kan båda föräldrarna disponera medlen för barnets räkning vilket resulterar i att den ersättning som kommer barnen tillhanda sätts under förfogande av vårdnadshavarna som i det här fallet är såväl gärningsman som offer.

7.3.2 Särskild företrädare

Myndigheten kan vid ansökan om god man utse en sådan för att söka brottskadeersättning till barnet som upplevt våld i nära relationer. Denna person skall för barnets räkning göra en ansökan till Brottsoffermyndigheten. Den gode mannen som utses sköter således endast den ekonomiska biten som efterföljer att barn bevittnat våld av och mot närstående. Det är inte detsamma som att barnet får ett ombud som tillvaratar dess intressen i den rättsliga processen. Problematiken kvarstår att barn som bevittnat våld av närstående endast är brottsoffer i avseende brottskadeersättning, dock ger inte bevittnandet av den brottsliga handlingen barnen statusen av att vara målsägande i den rättsliga processen och därmed är det inte så att det ger rätten till att få ett målsägarbiträde utsedd. Den särskilda företrädaren, gode mannen, förfogar inte heller över de medel som kommer barnen tillgodo efter en ansökan om brottskadeersättning utan detta ankommer vårdnadshavarna att disponera för barnens räkning. För att särskild företrädare skall utses så krävs dock att

någon vuxen ansöker om det för barnets räkning. Om föräldrarna inte har vilja eller förmåga kan exempelvis sociala myndigheter tillse att en anmälan upprättas.

8 Brottsoffermyndighetens referat av ansökningar om brottsskadeersättning

När det förekommer någon ansökan som Brottsoffermyndigheten anser vara av vikt eller att huvudfrågan är av grundläggande art, exempelvis ny lagstiftning, så sammanträder nämnden och fattar beslut i frågan. Sedan brottsskadeersättning infördes för barn som bevittnar våld i nära relationer infördes har nämnden fattat 23 avgöranden. Summan av ersättningen varierar från 0 och till 40 000 kronor som högsta fastställda brottsskadeersättning. Det intressanta har varit hur nämnden gör tolkningar av närståendebegreppet. I avgörande med Dnr 1883/2009 ser en 10 årig flicka hur hennes pappa skjuter en bekant till familjen. Mannen har sedan några veckor tillbaka varit granne med familjen men även fungerat som ett särskilt stöd åt mamma som blir misshandlad av pappan. Flickan ser vid tillfället hur pappan först misshandlar mamman och sedan skjuter grannen. Här diskuterar nämnden om närståendekretsen endast skall innefatta nära familj och om det räcker med att endast pappan är att ses som närstående till flickan. Nämnden säger vidare att då den bekanta mannen fungerat såsom stöd åt den misshandlade mamman och därmed haft en delaktighet i familjen samt att brottet varit ägnat att skada tilliten och tryggheten för flickan så skall brottsskadeersättning utgå med 15 000 kronor. Nämnden gör i senare fall samma år bedömningen, Dnr 63366/2009, att en 19 årig bror som misshandlar mamman framför den 13 åriga flickan inte räknas in såsom närstående med motiveringen att lagstiftaren främst åsyftar föräldrar, andra vuxna samt syskon, dock inte jämnåriga syskon. Det föreligger inte någon beroendeställning här och brottet har inte som syfte att skada tilliten och tryggheten hos flickan varefter nämnden nekar flickan brottsskadeersättning. I nämndens avgörande, Dnr 9771/2012, bevittnar en pojke på 1 år och 7 månader hur mamman dödar den 3 månader gamla systemen. Pojken kan visserligen inte själv uttrycka sina känslor och berätta om händelsen men då nämnden inte behöver en medicinsk bestyrkning av skador samt att det kan antas att brottet skadat tilliten och tryggheten för pojken så skall ersättning utgå med 15 000 kronor för bevittnandet av brottet. Därtill tilldöms pojken ersättning såsom anhörig med 5 000 kronor. Närståendebegreppet kan även innefatta tidigare partner till en förälder. I Dnr 11063 samt 11065/2010 bevittnar två syskon hur deras mamma blir dödad av en man som mamman tidigare haft ett förhållande med. Således kan antas att kretsen innefattar även tidigare partner som barnet haft en nära relation till. Personen behöver inte bo under samma tak för att räknas såsom närstående vilket ligger i linje med tidigare diskussionen i förarbeten till Sol 5:11 samt brottsskadelagen 4 §.

9 Analys

Jag ställde i dagarna några frågor till en vän som arbetar som polis och som i veckan varit på en kurs för poliser i Uppsala på Centrum för våld. De hade varit på seminarier om just våld i nära relationer och jag tyckte det kunde vara intressant att se det från polisens håll, hur och vilken information de får i ämnet. Frågorna jag ställde var följande; 2006 när möjligheten att barn som bevittnar våld i nära relationer skulle kunna få skadestånd trädde i kraft så var ett av kriterierna att det fanns dokumenterat att barn var närvarande vid våldet. Hur ser det ut med dokumenteringen från polisens sida? Finns det riktlinjer för rapporten för att säkerställa barnens rätt? Upplever du att barnen fortfarande glöms av i rapporten eller att det numera är rutin att barnen tas med? Upplever du att barnperspektivet tillgodoses? Jag vet att det varit en satsning från statens sida för att upplysa och förändra rutiner för barnens skull, hur har det påverkat er i arbetet?

Svaren jag får är; ”Ja du, jag kan inte till 100% svara på den frågan med dokumentationen. Jag jobbar som sagt inte med barnärenden så jag från nästan aldrig några sådana. Men vi tog upp på kursen att det har blivit bättre från polisens sida att sätta upp barn som vittnen i anmälan när de bevittnat våld, men det kan vi ändå bli bra mycket bättre. Polisen kan även bli bättre på att informera om rätt till ersättning från Brottsoffermyndigheten. Främst är det ju de här bitarna som man har målsägarbiträde eller särskild företrädare att hjälpa till med. Det är inte rutin att barn sätts upp som vittnen, jag skulle säga att det oftare skrivs ett PM om hur situationen ser ut på plats när patrullen har varit där. Det finns riktlinjer för allt som rör mitt arbete. ÅM har bäst information på deras hemsida.”

Vad jag kan utläsa av polisens arbete så är det fortfarande inte rutin att barn tas med i dokumentationen. Det arbetas på att förbättra detta men det är något som fortfarande aktivt behövs informeras om och rutinerna förbättras. Polisen och socialen är de myndigheter som kommer i kontakt med de berörda familjerna först och det är också här som dokumentationen måste ske för att barnen i ett senare skede skall ha rätt till brottsskadeersättning. Rädda barnens tidigare rapport om barnen som ramlade mellan stolarna torde fortfarande vara aktuell då myndigheternas dokumentering fortfarande är beroende av den person som är först på plats och dennes bedömning av brottsplatsen. Därtill att Brottsoffermyndighetens generaldirektör samt barnombudsmannen gemensamt påtalar att den dåliga dokumenteringen ger att inte ens hälften av de ansökningar som kommer Brottsoffermyndigheten tillhanda kan beviljas då det saknas stöd för ersättning.

Barnen drabbas av den svenska dåliga utredningskulturen och att i de fall som kommer fram att det har gått illa är ansvariga dåliga och obenägna att ta på sig ansvaret för de fel som begåtts gentemot den enskilda individen. I en utredning från Rädda barnen visar skrämmande siffror att av 72 anmälda fall där det fanns barn med i bilden kom endast 20 till kännedom av socialstyrelsen, de andra tappades bort i hanteringen antingen av att polisen inte antecknade att det funnits barn i familjen eller att socialtjänsten helt enkelt tappat bort anmälningen.⁶⁸

Barnen hamnar mellan två stolar genom att kommunikationen berörda myndigheter i mellan inte fungerar och detta gör att barnen blir lidande. För att komma tillrätta med problemen måste klara och tydliga riktlinjer ges till varje myndighet och rutiner inarbetas som minimerar risken för att barnen glöms av. Också den föreställningen om att barnen inte blir drabbade av våldet så länge de endast hör eller ser det och inte själva blir utsatta för det mot den egna personen måste ändras. Barnen kommer ihåg och är mer medveten om våldet än man kan tro och blir tvungna att leva med det. Något som kan vara svårt när man inte själv kan reda ut varför det händer. De kan bli tvungna att dras med psykiska skador av våldet som i sin tur till sist genererar att beteendet normaliseras och därmed riskerar de själva hamna i samma situation när de blir vuxna, antingen som förövare eller som misshandlad.

Under 2000 gjorde Kommittén mot barnmisshandel en undersökning i ämnet genom att intervjua och lämna ut enkäter. Av dessa uppgifter framgår att 10 procent av barnen upplevt våld i hemmet.⁶⁹ Statistiska centralbyrån har gjort undersökningar och enligt dem så anmäls endast ca 25 procent av misshandelsbrotten mot kvinnor. 1997 beräknades ca 145 000 kvinnor ha blivit utsatta för våld i hemmet av en nära bekant. Grundat på detta gör de ett antagande att uppemot 200 000 barn per år bevittnar våld i hemmet. Mörkertalet är stort och förenat med skam och skuld. Offren har oftast systematiskt utsatts för våld och psykiskt brutits ner. Skulden och skammen gör det svårt att berätta och oftast har de inte kraft att ta sig ur förhållandet. Det finns en tro att barnen inte blir drabbade om de inte ser eller angreppen inte är riktade mot barnen som person. I förarbeten till LVU stadgar man att även psykiska angrepp är misshandel. Analogt borde man därför även kunna se det som om barn blir psykiskt misshandlade när de exempelvis ser pappa slå mamma. I och med den nya lydelsen av SoL 5:11 är de numera att ses som brottsoffer. Dock kvarstår problematiken med att komma åt dessa förhållanden då det är svårt att få dem att berätta.

⁶⁸ Rädda Barnen, *Anmälningarna som försvann*, 2003, s 5

⁶⁹ SOU 2001:18, s.12

10 Slutsats

Av de svar och bemötande som jag fick vid mina första kontakter med socialtjänsten kan konstateras att den nya bestämmelsen gett upphov till en del förvirring. Socialtjänstekvinnan svarar att hon inte vet hur man ska kunna tillämpa dessa regler och om det givit ett bättre och tätare samarbete myndigheter emellan kunde hon inte svara på. Jag blir inbjuden att delta i samtal mellan tjänstemännen för att diskutera hur den ska användas och de uppger att de inte är insatt i lagarna, det tänkte de att jag skulle kunna upplysa dem med. För att vara en myndighet som ska följa lagarna verkar de lite röriga. Det har sedan jag påbörjade mitt arbete meddelats riktlinjer som följer lagändringar och ger dem de verktyg de behöver för att kunna använda reglerna i praktiken. Jag drar slutsatsen att lagen visserligen är ett led i att stärka skyddet för de barnen som bevittnar våld i nära relationer men den dåliga anmälningsfrekvensen, bristfälligheter i samverkan myndigheter emellan samt att dessa brott som sker i hemmet är svåråtkomliga, familjen skyddar ofta varandra och den psykiska påtryckningen inom familjen att det skall hållas inom familjens fyra väggar gör det svårt att komma åt. Att polis och socialtjänst därtill styra av ekonomiska krav och hög arbetsbelastning underlättar inte. Det krävs en bra och noggrann dokumentering för att barnen skall tillerkännas brottsskadeersättning, därtill att det föreligger en dom.

Problematiken med att inte alla fall leder till fällande dom eller att barnen och deras skador inte finns dokumenterade gör att flera barn inte ens kan ansöka om ersättningen. Ytterligare en synpunkt är att barnen när de är minderåriga är hänvisade till att deras vårdnadshavare antingen ansöker om ersättningen alternativt ser till att en god man utses för att tillvarata barnens rätt till ersättning. Dock är det inte alltid de vill medverka eller har den styrka de behöver för att göra detta då de själva lider psykiskt. När barnen sedan är stora nog för att ansöka om det så är det inte en självklarhet att de är medvetna om sina rättigheter och slutligen, är det inte tillräckligt dokumenterat så faller deras möjlighet att ansöka själva. Att regeringen ytterligare har stärkt lydelsen från att det stått BÖR till att nu står SKALL påvisar dock att det finns en strävan om att tillgodose dessa barns rätt till hjälp stöd och brottsskadeersättning. Något som jag tror och hoppas kommer förbättras då arbetet inte är avslutat utan fortsätter förbättras löpande.

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

- Socialstyrelsen *Barn i skuggan av våldet, en projektredovisning, KopieCenter, 2002*
- Weinehall, Katarina *Att växa upp i våldets närhet, ungdomars berättelser om våld i hemmet, Umeå universitets tryckeri, 1997*
- Dyregrov, Atle *Barn och trauma, Sigma förlag, 1997 (studentlitteratur, Lund)*
- Arnell, Ami, Ekbohm, Inger *"och han sparkade mamma..." möte med barn som bevittnat våld i sina familjer, Berlings Skogs, 1999*
- Rädda Barnen *Våldsbrott mot barn, fakta om anmälningar och polisens utredningsresurser, 2006*
- Rädda Barnen *Anmälningarna som försvann - en kartläggning av hur polis och socialtjänst uppmärksammar barn som lever med våld i familjen, 2003*
- Rädda Barnen, Ederhammar, Karin, Ek, Simone, Ewerlöf, Göran, Gustafsson. Lars H, Hammarberg, Thomas, Sverner, Tor *Respekt för barnet, FN:s konvention om barnets rättigheter, Rädda Barnens förlag, 1994*

Offentliga tryck

SOU 1997:116 Barnens bästa
SOU 1997:116 Barnens bästa Bilagan
SOU 2001:18, Barn och misshandel
SOU 2001:72, Barnmisshandel, att förebygga och åtgärda
SOU 2001:72, Barnmisshandel – Att förebygga och åtgärda, bilagan
SOU 2004:121, Slag i luften
SOU 2005:46, Vårdnad-Boende-Umgänge, barnets bästa, föräldrars ansvar
SOU 2006:65, Att ta ansvar för sina insatser, -Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor

2002/03:SoU15, Socialutskottets betänkande, stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.

Prop 1997/98:55, Kvinnofrid

Prop. 2002/03:53, Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.

Prop. 2005/06:166, Barn som bevittnar våld

Prop. 2006/07:38, Stöd till våldsutsatta kvinnor

Ds 2004:56, Barnen som drabbats av brott

Övrigt

Artikel Brottsofferjouren, *Barn som bevittnar våld brottsoffer*, 2006

Socialstyrelsen, *Barn i skuggan av våldet*, 2002

Utbildningsprogram om barn som har bevittnat våld och andra övergrepp i nära relationer, slutredovisning , Brottsoffermyndigheten, Ju2011/9162/KRIM

”Mäns våldsutövande – barns upplevelser. En kartläggning av interventioner, kunskap och utvecklingsbehov”, Maria Eriksson, Helene Biller och Dag Balkman Redovisning av det uppdrag från Näringsdepartementet, Edita Sverige AB, 2006

Webadresser

<http://www.brottsoffermyndigheten.se/default.aspx?id=1864>, senast besökt 20150611, kl 23:21

www.max18.barnombudsmannen.se/max18-statistik-per-amne/delaktighet

www.socialstyrelsen.se/valds-ochbrottsrelateradefragor/barnsombevittnarvald

www.Polise.se/lagar-och-regler/om-olika-brott/brott-i-nara-relationer

Rättsfallsförteckning

Brottsoffermyndighetens avgörande i nämnen med Diarienummer

Dnr 1883/2009

Dnr 63366/2009

Dnr 9771/20112

Dnr 11063/2010

Dnr 11065/2010

HD 2005 Målnummer B3193-05